

MIHAIL ŠIŠKIN, *MOJA RUSIJA. RAT ILI MIR?*,
TIM PRESS, ZAGREB, 2024, STR. 225

U knjizi *Moja Rusija. Rat ili mir?*, Mihail Šiškin nudi zapadnom čitateljstvu prosvjetljujuće ispitivanje ruske povijesti, kulture i politike, fokusirajući se na kompleksan odnos nacije s autoritarizmom i njegove implikacije na unutarnje i međunarodne odnose. Šiškinovo djelo kombinacija je osobnih refleksija, svojevrsna mješavina autoetnografije i autobiografije, povijesnih analiza i književnih uvida, pružajući čitateljima duboko uranjanje u psihi moderne Rusije i trajne borbe između autokracije i težnje za slobodom. Ovaj osvrt sažima ključne argumente iznesene u svakom poglavlju, povezujući Šiškinovu kritiku ruske političke povijesti s njegovom nadom u bolju budućnost.

U uvodnim dijelovima knjige (str. 7–17) Šiškin se osvrće na tragediju ruske invazije na Ukrajinu 2022. godine, izražavajući žaljenje što je jezik Tolstoja i Puškina postao povezan s ratnim zločinima. Šiškin tvrdi da je ovaj rat manifestacija autoritarnog nasljeđa koje proganja Rusiju stoljećima. Prema Šiškinu, oba pokušaja (1917. i 1990) uvođenja demokratskog društvenog uređenja u Rusiju su propala. Njegov emotivni apel za razumijevanjem, pomirenjem i priznanjem krivnje za rat u Ukrajini služi kao uvod u istraživanje burne povijesti Rusije.

U poglavlju *Paradoks laži* (str. 17–31) Šiškin tvrdi da je ruska država dugo opstajala na kulturi laži. Od sovjetske ere do danas, istina je iskrivljena radi političkog preživljavanja. Šiškin razmatra kako su riječi poput „demokracija” i „sloboda” izgubile svoje značenje u Rusiji, manipulirane kako bi se održala moć i suzbio otpor. Objašnjava kako je ova tradicija obmane stvorila društvo u kojem je istina stalno potkopavana, čineći pravu demokraciju gotovo nemogućom: „ruska istina jedna je neprekidna laž” (str. 21). U začaranom krugu laži kao svojevrsnom „društvenom ugovoru” ruskog društva sudjeluju svi. Vlast se je bojala vlastitog naroda, pa je stoga lagala i obrnuto, stanovništvo se bojalo vlasti, pa je sudjelovalo u laži (str. 25).

Poglavlje *Car brda* (str. 31–53) rekonstruira i prati razvoj autoritarizma u Rusiji od njezine rane povijesti, počevši od Kijevske Rusije i mongolske invazije. Šiškin tvrdi da je mongolski jaram ostavio neizbrisiv trag na ruskoj političkoj kulturi, stvarajući naslijeđe ropstva i autokratske vladavine čiji su stil i glavni elementi prisutni i u suvremenoj Rusiji. Država se je u Rusiji uspostavila kao okupatorska vojska (str. 31). Šiškin raspravlja o usponu

moskovskog usula kao dominantne sile, gdje su vladari postali okupatori vlastitog naroda, obrazac koji je opstao kroz stoljeća. U tijeku ovog razvoja Šiškin identificira dvije zasebne duhovne struje, tzv. „dvije Rusije”. Jednu čine prozapadni „ruski Europljani”, koji su kroz književnost i obrazovanje razvili liberalno demokratska uvjerenja, i drugi, koji imaju tradicionalnu geopolitičku predodžbu o *russskij mir* otokom okruženim neprijateljskim zemljama od kojih ih samo snažni vođa može spasiti (str. 41–42). Prvi svjetski rat vrlo brzo je ugušio novonastalu rusku demokraciju. Izlaz iz kaotičnog stanja u zemlji tražio se u ekvivalentu željezne ruke koja se otjelovila u ličnostima Lenjina i Trockog. Marksistička retorika poslužila je kao kamuflaža. Vjerujući da spašavaju svijet od kapitalizma, boljševici su iskorišteni za spašavanje Ruskoga carstva. Partija je zamijenila Crkvu, Treća interancionala podudarala se sa čežnjom Rusije kao Trećeg Rima, a otcijepljeni narodi i teritoriji bili su osvojeni u onome što je proklamirano kao građanski rat (str. 46–50).

Uskoro! (str. 53–69) problematizira ponovljena obećanja o reformama u Rusiji, koja su uvijek odgađana ili potkopavana od strane autokratskih vladara. Petar Veliki i Katarina Velika modernizirali su državu bez istinskog oslobađanja naroda. Šiškin tvrdi da je Rusija uvijek bila na rubu promjene, ali vladajuća elita dosljedno potiskuje svaki stvarni pokret prema slobodi i demokraciji.

Novo smutno vrijeme (str. 69–83) obrađuje turbulentno razdoblje nakon raspada Sovjetskog Saveza, obilježeno političkim i ekonomskim kaosom. Nepravdna privatizacija (jer pravedna podrazumijeva jasna pravila koja donosi jaka država i vladavina zakona, a toga u Rusiji nije bilo početkom devedesetih), kako je to sročio duhovni otac privatizacije Anatolij Čubajs, koncentrirala je u rukama stare komunističke elite svu imovinu i prirodna bogatstva. To je koljevka i rodno mjesto ruskih oligarha (str. 70–71). Šiškin kritizira neuspjeh Zapada u razumijevanju dubine ruskih unutarnjih problema tijekom 1990-ih (str. 74). Umjesto da evoluiru u stabilnu demokraciju, Rusija je pala u oligarhiju i korupciju, što je dovelo do uspona Vladimira Putina. Šiškin tvrdi da autoritarne tendencije iz prošlosti nikada nisu bile u potpunosti iskorijenjene, dopuštajući Putinu da obnovi autokraciju pod krinkom stabilnosti.

Poglavlje *Ustajanje s koljena* (str. 83–107) analizira retoriku ruskog preporoda pod Putinom, posebno ideju da se Rusija „dignula s koljena”. Početak tog „ustajanja” označava početak Drugog čečenskog rata. Šiškin dekonstruira ovaj narativ, pokazujući kako on privlači nacionalni ponos, dok istovremeno prikriva stvarnost represije i ekonomske nejednakosti. Objasňuje kako je Putin koristio mit o opsjednutoj Rusiji kako bi opravdao gušenje disidentstva i narušavanje građanskih sloboda, istovremeno obogaćujući malu elitu na račun šire populacije. U tom razdoblju

dolazi i do slabljenja nekih oligarha i oduzimanja njihove imovine. Neki su nominalno ostali vlasnicima dionica, ali samo dokle su pokazivali odanost novom vođi. U moskovskom ulusu ne može postojati privatno vlasništvo. Stoga, ruska verzija privatnog vlasništva nije u uživanju stvarnog vlasništva već je to naknada za odanost (str. 88–89). Društvena stratifikacija ili tzv. piramida moći u suvremenoj Rusiji izgleda ovako: zna se tko je na vrhu, na razini ispod su *siloviki*, viši obavještajci i vojni vrh. Imaju veliku moć i zaduženi su za održavanje reda. Ispod njih su pripitomljeni oligarsi, a zatim parlamentarci i dužnosnici. Dno piramide čine, običan puk, od kojih većina nema rusku putovnicu i nikada nije bila u inozemstvu (str. 90–92).

U *Prozoru u Europu ili ogledalu?* (str. 107–115) Šiškin ponovno razmatra poznatu metaforu Petra Velikog o otvaranju „prozora u Europu”, osvrćući se na ambivalentan odnos Rusije prema Zapadu. Šiškim također demitologizira pojam „ruske duše” kojim je Zapad pokušao objasniti rusku drugost. Tako se govorilo o ruskoj potrebi za patnjom. „Ruska duša” Zapadu je poslužila kao ostava u koju može upisati sve ono što zapadnom racionalitetu nije pojmljivo (str. 110–111). Iako su ruski vladari često nastojali usvojiti zapadnu tehnologiju i vojne prakse, opirali su se zapadnim političkim vrijednostima, poput demokracije i ljudskih prava. Šiškin tvrdi da su povijesni pokušaji Rusije da se okrene Zapadu bili površni, rezultirajući ogledalom koje odražava izolaciju i autoritarizam zemlje, umjesto stvarne integracije s europskom civilizacijom.

Hibridni mir (str. 115–133) tematizira istoimenu kovanicu, termin koji obuhvaća strategiju zemlje da održava unutarnju stabilnost kroz vanjske sukobe. Ispituje kako je ruska vanjska politika, posebno u njenom bliskom susjedstvu, osmišljena da stvori stalno stanje niskog intenziteta sukoba, koje služi za okupljanje domaće podrške i odvratanje od unutarnjih problema. Šiškin tvrdi da je ova strategija posebno vidljiva u Ukrajini, gdje je rat iskorišten za poticanje nacionalističkih osjećaja i suzbijanje oporbe kod kuće. S druge strane, dio vanjske ruske politike svodi se i na potkupljivanje Zapada (npr. Gerhard Schröder) i prebacivanje ruskih milijardi na račune zapadnih banaka (str. 122). Šiškin se donekle dječje naivno zalaže za neprihvatanje „nečistog” ruskog novca u banke u Europi.

Dva ruska naroda (str. 133–165) – jedan od Šiškinovih središnjih argumenata je podjela ruskog stanovništva na dvije različite grupe: one koji prihvaćaju mentalitet sužanjstva i one koji teže europskim vrijednostima slobode i demokracije. Šiškin istražuje ovu dualnost, prateći njene korijene u naslijeđu kmetstva i Sovjetskog Saveza. Predlaže da budućnost Rusije ovisi o tome može li proeuropska „glava ruskog sijamskog blizanca” (str. 42) prevladati inerciju prve, zadatak koji je otežan ukorijenjenom moći države i njezinom kontrolom nad medijima i političkim sustavom.

Za strpljenje velikoga ruskog naroda! (str. 165–183) donosi promišljanja o strpljenju i patnji ruskog naroda, koji je stoljećima podnosio represiju i nevolje. Šiškin kritizira romantizaciju ove izdržljivosti, „ruske duše”, tvrdeći da je ona korištena za opravdanje autoritarizma i sprječavanje značajnih promjena. Šiškin poziva na prekid s ovom tradicijom, potičući ruski narod da odbaci narativ pasivnog trpljenja i umjesto toga zahtijeva odgovornost od svojeg političkog vodstva.

Posljednja dva poglavlja *Futur prvi* (str. 183–209) i *Futur drugi* (str. 209–217) čine epilog knjige i svojevrsno autorovo nadanje u liberalno-demokratski preobražaj Rusije. U tom smislu, *Futur prvi* označava prekretnicu u knjizi, gdje Šiškin iznosi oštar izbor za Rusiju: ili nastaviti putem autoritarizma ili prihvatiti demokratsku budućnost. Pri tome izlaže posljedice svake opcije, tvrdeći da će nastavak autokracije dovesti do daljnje izolacije i unutarnje propasti, dok bi pomak prema demokraciji mogao otvoriti vrata prosperitetu i integraciji s globalnom zajednicom. Međutim, ruska demokracija i danas, kao i 1919. godine, završava, kako je to sročio spisatelj Volodimir Vinničenko, tamo gdje započinje ukrajinsko pitanje (str. 196–197). Stoga u *Futuru drugom* Šiškin ocrtava alternativni put, gdje Rusija prihvaća reformu i pomirenje sa svojom prošlošću. Naglašava važnost priznavanja povijesnih nepravdi, posebice zločina Staljina i Komunističke partije, kao nužan korak ka izgradnji demokratskog društva. Šiškin završava apelom za nadu, pozivajući ruski narod da preuzme odgovornost za svoju budućnost i prekine ciklus ugnjetavanja koji je definirao njihovu povijest.

Moja Rusija. Rat ili mir? je lako čitljiva analiza povijesnog i kulturnog puta Rusije koja čitateljima nudi nijansirano razumijevanje sila koje su oblikovale identitet nacije. Šiškinova analiza je i duboko osobna i široko povijesna, čineći knjigu zanimljivim štivom za svakoga tko želi razumjeti složenosti moderne Rusije. Knjiga je ujedno i kritika autokracije i vizija nade za budućnost u kojoj bi Rusija konačno mogla prekinuti s prošlošću i prigrliti demokraciju. Ipak treba reći kako je knjiga pisana prozapadno. Naime, Rusija se odmjerava prema kriterijima liberalne demokracije kao jedinim mogućim i prihvatljivim. Pri tome je u potpunosti Šiškin zanemario ključno pitanje na koje su neki od istaknutih ruskih intelektualaca negativno odgovorili: može li Rusija ikada biti demokracija i treba li kao velika kulturna sila prihvaćati tradiciju i put Zapada.

doc. dr. sc. Maroje Višić, pred.
Libertas međunarodno sveučilište Zagreb
mvisic@libertas.hr